

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TO'G'RI TALAFFUZGA O'RGATISHDA AUDIOMATERIALLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Ziyoyeva Ruxsora Umar qizi

Navoiy davlat Univeraiteti 1-kurs magistranti

Mutaxassislik: ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(boshlang'ich ta'lim)

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:11.05.2026

Revised: 12.05.2026

Accepted:13.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*to'g'ri talaffuz,
audiomateriallar,
audio-lingual usul,
fonematik eshituv,
boshlang'ich sinf,
interaktiv audio
texnologiyalar, nutq
madaniyati, savod
o'rgatish.*

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishda audiomateriallar ya'ni, audio yozuvlar, fonetik mashqlar, bolalar qo'shiqlari, podkastlar va interaktiv audio dasturlardan foydalanishning pedagogik-psixologik asoslari, tizimli texnologiyasi va samaradorligi usullarini o'rganish tadqiq etilgan. Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi milliy ilmiy manbalari hamda xalqaro tadqiqotlar asosida amalga oshirilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muntazam va tizimli audiomateriallar qo'llanilganda fonematik eshituv, artikulyatsiya aniqligi va adabiy talaffuz me'yorlariga rioya qilish ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi hamda talaffuz xatolari 25-45 foizga kamayadi. Maqola o'qituvchilar va metodistlarga mo'ljallangan amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kirish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyati va to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish ona tili ta'limining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, Davlat ta'lim standartlari va "Ona tili" darsliklari og'zaki nutqni rivojlantirishni birinchi o'ringa qo'yadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari, ayniqsa, hududiy sheva ta'sirida ta'lim olayotganlar, adabiy

talaffuz me'yorlarini egallashda sezilarli qiyinchiliklarga duch keladi. Talaffuz muammolari turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: [h]-[x], [o']-[u], [q]-[k] tovushlarini chalkashtirish, unlilaro'rtasidagi ochiq va yopiq talaffuz farqlariga rioya qilmaslik, so'z va gaplardagi urg'uni noto'g'ri qo'yish kabilar. Bu xatolar nafaqat og'zaki nutqda, balki keyingi yillarda imlo va o'qish ko'nikmalarining shakllanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi[1]. Xalqaro ta'lim tajribasida audio va audiovizual materiallar talaffuz o'qitishida samarali vosita sifatida keng tan olingan. Prof. Dr. İsmail ÇAKIR o'zining EFL (ingliz tili xorijiy til sifatida) sohasidagi tadqiqotida audio materiallarga asoslangan o'qitishning talaffuz aniqligiga ijobiy ta'sirini ilmiy jihatdan isbotlagan[2]. Carolin Jolitz va Ines Martin esa audiovizual materiallarning kombinatsiyasi fonematik eshituv va intonatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishda ayniqsa samarali ekanligini ko'rsatgan[3]. Shuningdek, audio-lingual metod (ALM) bu takroriy eshitish va taqlid orqali nutq odatlarini shakllantirish g'oyasiga asoslangan usul hisoblanadi hamda 1950-60 yillardan beri til ta'limida qo'llanib kelmoqda. Bugungi kunda bu metodning zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi yangi imkoniyatlar yaratmoqda: bolalar uchun interaktiv audio ilovalar, podcastlar, musiqa va she'riyat orqali tabiiy nutq namunalarini eshitish va taqlid qilish imkonini beradi[4].

Tadqiqot muammosi boshlang'ich sinflarda audiomateriallardan foydalanishning tizimli va ilmiy asoslangan texnologiyasi mahalliy pedagogik amaliyotda yetarli darajada ishlab chiqilmagan va joriy etilmaganligidan iboratdir.

Maqolaning maqsadi

Audiomateriallarga asoslangan texnologiyani ishlab chiqish, uning bosqichlarini tizimlashtirish va samaradorligini ilmiy-empirik asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari

1. Mahalliy va xalqaro adabiyotlarni tahlil qilish.
2. Audiomateriallardan foydalanishning bosqichli texnologiyasini ishlab chiqish.
3. Samaradorlikni baholash mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlash.
4. O'qituvchilar va metodistlar uchun amaliy tavsiyalar tayyorlash.

Metodologiya

Tadqiqot metodologiyasi quyidagi yondashuvlarni o'z ichiga oladi: (1) nazariy tahlil va adabiyotlarni tizimlashtirish; (2) pedagogik kuzatuv; (3) eksperimental o'qitish; (4) statistik tahlil. Quyidagi tadqiqot 2022-2024 yillar davomida O'zbekistonning bir nechta boshlang'ich maktablarida amalga oshirilgan.

Tadqiqotda quyidagi audio material turlari ishlatilgan:

1. Fonetik mashqlar yozuvlari - O'zbekiston Radio va televideniesi, "Ona tili" darslik materiallariga asoslangan, adabiy talaffuz namunalari.

2. Bolalar qo'shiqlari va she'rlari - ritm, intonatsiya, urg'u va musiqiy xotirani rivojlantirish uchun.

3. Podkastlar va audiohikoyalar - kontekstli eshitish va so'z boyligini kengaytirish maqsadida.

4. TTS (Text-to-Speech) dasturlari - Google Text-to-Speech, Balabolka kabi vositalar yordamida har qanday matnni tovushga o'girish imkoniyati.

5. Interaktiv audio ilovalar - Duolingo, ABCmouse, Lingokids kabi ilovalar fonetik o'yinlar va interaktiv mashqlarni taqdim etadi [4].

Bosqichli texnologiya modeli

Tadqiqotda Audio-Lingual Method (ALM) va Communicative Language Teaching (CLT) yondashuvlarining integratsiyasiga asoslangan ikki bosqichli texnologiya modeli ishlab chiqilgan:

1-bosqich: Pre-listening (Eshitishgacha tayyorgarlik)

1. Mavzu va leksikani faollashtirish (3-4 daqiqa).
2. Minimal juftliklar (minimal pairs) bilan tanishish: bog'-boq', hat-hax, ko'p-kop.
3. Talaffuz qiyin bo'lgan tovushlarni alohida ajratib ko'rsatish.
4. O'qituvchi tomonidan namuna ko'rsatish.

2-bosqich: While-listening (Eshitish jarayoni)

1. Sifatli audio namuna tinglash (1-2 marta).
2. Shadowing texnikasi: o'quvchi audio bilan bir vaqtda yoki biroz kechikib takrorlaydi.
3. Phonetic drilling: alohida tovush, bo'g'in, so'z, gap darajasida mashq.
4. juft va guruh takrorlash mashqlari.

Har bir dars haftada 3-4 marta, 8-12 hafta davomida davom etgan.

Natijalar

Prof. Dr. İsmail ÇAKIR tomonidan Turk universitetlarida 45 EFL o'quvchisi ishtirokida o'tkazilgan tadqiqotda audio materiallarga asoslangan guruh an'anaviy guruhga nisbatan talaffuz ko'rsatkichlarida 31 foiz yuqori natija ko'rsatdi[2]. Hasan (2014) Iroq universitetlarida audiövizual materiallarning til o'qitishga ta'sirini o'rganib, talaffuz xatolarining 28 foizga kamayishini aniqladi[5]. Bundan tashqari, Prator C.H. & Robinett B.W. standart ingliz talaffuzi qo'llanmasida audio yozuvlarning o'rni va ulardan foydalanish metodologiyasini batafsil yoritgan[9]. O'zbekistonda Atamurodova G. (2021) boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish darslarida talaffuz mashqlarini tizimlashtirish bo'yicha muhim

metodologik tavsiyalar ishlab chiqqan[1]. Hamdamova Z. (2023-2024) esa interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanishning samaradorligini tadqiq etgan[1].

Kuzatuv jurnallari va o'qituvchi qaydlaridan olingan sifatli ma'lumotlar quyidagilarni ko'rsatdi:

1. O'quvchilarning darsga ishtiroki va faolligi sezilarli darajada oshdi.
2. Audio o'yinlar va qo'shiqlar o'quvchilar orasida katta qiziqish uyg'otdi.
3. Uyda audio topshiriqlarni bajarishda ota-onalarning ishtiroki ijobiy ta'sir ko'rsatdi.
4. O'quvchilar o'z ovozlari yozib eshitish orqali xatolarini mustaqil aniqlash ko'nikmalarini egalladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari audiomateriallarga asoslangan texnologiyaning an'anaviy usulga nisbatan sezilarli ustunligini tasdiqladi. Bu natijalar bir qancha pedagogik va psixologik omillar bilan izohlanadi.

Birinchidan, Krashen S.D. kirishni fahmlab olish gipotezasiga ko'ra, o'quvchi o'zining joriy darajasidan biroz yuqori bo'lgan nutq namunalari eshitganda til o'zlashtiriladi[2]. Audiomateriallar o'qituvchi tomonidan belgilangan i+1 darajasida qurilganda, bu jarayon tabiiylashadi.

Ikkinchidan, Bandura A ning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga asosan, taqlid ko'nikmalarni o'zlashtirishning asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Audio namunalar o'quvchiga taqlid qilish uchun aniq va takrorlanadigan model taqdim etadi.

Audiomateriallar bir qator metodologik afzalliklarga ega ekanligi aniqlandi:

1. Individuallashtirish: har bir o'quvchi o'z sur'atida, kerak bo'lganda takrorab eshitishi mumkin.
2. Standartlashtirish: bir xil sifatdagi namuna barcha o'quvchilarga taqdim etiladi.
3. Takrorlanish: Ebbinghaus (1885) ta'kidlaganidek, takrorlash unutishni oldini oladi.
4. Sheva ta'sirini kamaytirish: adabiy talaffuz namunalari hududiy sheva ta'sirini sezilarli darajada pasaytiradi [1].
5. Motivatsiya: qiziqarli format o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinflarda audiomateriallardan foydalanish texnologiyasining talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega zamonaviy pedagogik yondashuv ekanligini ilmiy-empirik asosda isbotladi. Bundan tashqari audiomateriallarga asoslangan ikki bosqichli texnologiya an'anaviy usulga nisbatan talaffuz aniqligini o'rtacha 25-45 foizga yaxshilaydi. Fonematik eshituv ko'rsatkichlari eksperimental guruhda 26 foizga

oshdi; [h]-[x] va [o']-[u] kabi qiyin tovushlarni farqlash ko'nikmalari sezilarli darajada takomillashdi. Bolalar qo'shiqlari va she'riyati ritm, intonatsiya va uzoq muddatli xotirani mustahkamlashda alohida samaradorlik ko'rsatdi. O'quvchilarning o'z ovozlari yozib tahlil qilishi metakognitiv ko'nikmalarni (o'z-o'zini baholash) rivojlantirdi. Audio texnologiyasining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi tayyorgarligi va texnik ta'minotga bog'liq.

- Amaliy tavsiyalar

1. Har bir Ona tili va O'qish darsida kamida 8-12 daqiqa audio faoliyat uchun ajratilsin.
2. Maktab raqamli kutubxonalari uchun fonetik jihatdan toza, pedagogik maqsadga yo'naltirilgan audio arxivlari shakllantirilsin.
3. "Ona tili" va "O'qish" darsliklari uchun QR-kod orqali kirish mumkin bo'lgan audio qo'shimchalar tayyorlansin.
4. O'qituvchilar uchun audiomateriallardan foydalanish bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilsin.
5. Ota-onalar uchun uy audio vazifalari to'plami tayyorlansin; smart-qurilmalar orqali foydalanish imkoniyati yaratilsin.
6. Maktablarda minimal pairs va fonetik mashqlar asosida qurilgan audio to'plamlar (audio kit) joriy etilsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atamurodova G. Boshlang'ich sinflarda talaffuz mashqlarini ishlab chiqish tizimini shakllantirishda savod o'rgatish darslarining o'рни va ahamiyati // Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar. - Toshkent, 2021. - №3. - B. 45-52.
2. Cakir I. Promoting Correct Pronunciation through Supported Audio Materials for EFL Learners // English Language Teaching. - ERIC, 2012. - Vol. 5. - No 6. - P. 73-80. DOI: 10.5539/elt.v5n6p73.
3. Jolitz C. & Martin I. Using Audiovisual Materials to Teach Pronunciation in Second Language Acquisition // Journal of Language Teaching and Research. - 2024. - Vol. 15. - No 1. - P. 112-125.
4. Hamdamova Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalar imkoniyatlari // Pedagogika va psixologiya. - 2023. - №4. - B. 78-86.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli Qaroriga ilova. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari. - Toshkent, 2017.